

Michał Zaremba

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2020.186>

ORCID: 0000-0001-9525-9100

michal.zaremba@uni.lodz.pl

Uniwersytet Łódzki

Cytowanie: Zaremba, M. (2020). Chiński model rozwojowy i jego możliwości aplikacyjne w krajach rozwijających się. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 7(13), 173-185, DOI: 10.26366/PTE.ZG.2020.186.

Chiński model rozwojowy i jego możliwości aplikacyjne w krajach rozwijających się

Abstrakt

Chiński model rozwoju od lat wzbudza zainteresowanie zarówno badaczy, jak i decydentów. Sukces gospodarczy Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) rodzi pytanie nie tylko o szczególne cechy tego modelu, ale także o potencjał aplikacyjny i jego uniwersalność w stosunku do innych krajów rozwijających się. Jest to szczególnie ważne w przypadku tak zwanego Globalnego Południa, które od dziesięcioleci szuka skutecznej ścieżki rozwoju i dla którego obecne rozwiązania, promowane m.in. przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) i Bank Światowy, okazały się nieskuteczne i często szkodliwe. Niedawny kryzys finansowy oraz aktualne problemy polityczne, społeczne i gospodarcze krajów zachodnich ostatecznie podważają wiarę w anglosaski model kapitalizmu i neoliberalne rozwiązania jako jedyne skuteczne modele rozwoju i modernizacji. Dyskusja na temat możliwości wdrożenia chińskich rozwiązań oraz związanych z nimi kosztów i korzyści jest zatem uzasadniona i może stanowić punkt odniesienia do dalszej refleksji nad optymalną strategią rozwoju krajów rozwijających się. Głównym celem artykułu jest próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy chiński model rozwojowy może być zastosowany w innych krajach rozwijających się. Drugim celem jest identyfikacja cech charakterystycznych modelu chińskiego oraz jego wad i ograniczeń.

Słowa kluczowe: Chiny, chińska gospodarka, model rozwoju, kraje rozwijające się.

Chinese development model and its application possibilities in developing countries

Abstract

The Chinese development model has been arousing the interest of both researchers and decision makers for years. The economic success of the PRC raises the question not only about the specific features of this model, but also about the application potential and its universality in relation to other developing countries. This is particularly important for so-called Global South, which for decades have been looking for an effective path of development, and for whom the current solutions, promoted, among others by the IMF and the World Bank, they proved to be ineffective and often counterproductive. In addition, the recent financial crisis and current political, social and economic problems of Western countries have finally undermined faith in the Anglo-Saxon model of capitalism and neoliberal solutions. The discussion on the possibilities of implementing Chinese solutions and the costs and benefits associated with them are therefore justifiable and can be a reference point for further reflection on the optimal development strategy of developing countries.

Keywords: China, Chinese economy, development model, developing countries.

JEL: F63, O2, O53

Wstęp

Niezwykle wysokie chińskie tempo wzrostu gospodarczego, utrzymujące się nieprzerwanie od lat, stanowi przedmiot „podziwu” i „zazdrości” wielu krajów. Również każe to postawić pytania o budowę optymalnej strategii rozwojowej dla krajów rozwijających się, które mogłyby, przynajmniej częściowo, powtórzyć sukces Państwa Środka. W tym kontekście interesująca jest analiza na ile instrumenty i polityki stosowane przez Chiny mogą być użyteczne dla innych państw rozwijających się.

Pytanie to wydaje się o tyle istotne, że dominujący przez lata zachodni model modernizacji, próbujący narzucić otwartą gospodarkę wolnorynkową i liberalną demokrację, od czasu kryzysu finansowego w 2008 roku przeżywa zapaść. W tym kontekście artykuł ma spełnić dwa cele: głównym jego celem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy chiński model rozwojowy może być zastosowany w innych krajach rozwijających się. Drugim celem jest identyfikacja cech charakterystycznych modelu chińskiego oraz jego wad i ograniczeń. Wynikająca z przyjętych celów hipoteza pracy jest następująca: mimo osiągniętych sukcesów, chiński model rozwojowy nie jest możliwy do bezpośredniego zastosowania w innych krajach rozwijających się. W celu weryfikacji sformułowanej hipotezy, autor przede wszystkim opiera się o metodę analizy opisowej i porównawczej, w których zawierają szczegółowe metody takie jak analiza krytyczna literatury czy analiza historyczna bazującą na literaturze krajowej i zagranicznej.

Model chiński i jego cechy

Istnieje kilka zasadniczych różnic, które odróżniają rozwój Chin od rozwoju sąsiednich krajów, zarówno socjalistycznych, jak i kapitalistycznych (szeroko: Zhang 2011).

Po pierwsze, Chiny są nie tyle państwem narodowym, co państwem cywilizacyjnym i problematyczne jest czy mogło ono i powinno akceptować modele, zarówno polityczne jak i gospodarcze, które wyewoluowały w ramach narodowych państw europejskich. W przeciwieństwie do politycznie rozproszonych państw Europy, Bliskiego Wschodu czy subkontynentu indyjskiego, Chiny zdołały ustanowić, egzekwować i utrzymać polityczną jedność na większości swoich terytoriów przez większą część swojej historii. Wydaje się więc logiczne, że Państwo Środka jest w stanie stworzyć swój własny model rozwojowy, choć czerpiący z doświadczeń innych krajów.

Po drugie, choć inne społeczeństwa regionu również przeszły niekiedy gwałtowne i głębokie zmiany, to najczęściej stworzyły one hierarchie społeczne zgodne z rozwojem

systemu kapitalistycznego. Rewolucja chińska dążyła do transformacji społecznej i kulturowej w kierunku stworzenia egalitarnego społeczeństwa socjalistycznego, co jest wciąż nominalnym celem Partii Komunistycznej. Było to łączone z minimalizacją wpływów zagranicznych.

Po trzecie, oficjalnym wyrażeniem chińskiego systemu instytucjonalnego jest „socjalizm z chińskimi cechami” głoszony przez Deng Xiaopinga oraz „socjalistyczna gospodarka rynkowa” ogłoszona przez Jiang Zemina. Z zachodniego punktu widzenia system ten może nie być tak „liberalny” jak model „demokratyczno-kapitalistyczny”, ale ma pewne zalety, takie jak zapewnienie stabilności i ciągłości polityki oraz długoterminowego planowania i działania.

Ostatecznie, z gospodarczego punktu widzenia model ten można nazwać „złożonym” lub „mieszanym” modelem rozwoju. Określenie „mieszane” w tym kontekście różni się nieco od tego, które jest powszechnie stosowane. Zakres koncepcyjny jest szerszy niż tylko mieszana własność państwowa i prywatna – model chiński implikuje również konieczność równoważenia popytu wewnętrznego z otwarciem i równoważeniem roli rządu i rynku w sferze gospodarczej.

Przynajmniej w teorii system jest w stanie zapewnić długoterminowe, stabilne środowisko polityczne i społeczne, jest w stanie szybko implementować reformy i reagować na bieżące wyzwania, a także jest w stanie gromadzić i mobilizować zasoby w całym kraju, co jest kluczowe dla dalszego rozwoju. Na wczesnym etapie rozwoju państwo kierowane przez partię miało narzędzia do mobilizowania zasobów, dokonania pierwotnej akumulacji kapitału i rozpoczęcia procesu industrializacji. Na późniejszym etapie rozwoju było w stanie przeprowadzić reformę gospodarczą i transformację, pokonując opór ze strony różnych grup interesu.

Globalne zawirowania gospodarcze, napięcia z USA czy obecny kryzys związany w rozprzestrzenianiem się koronawirusa testują chiński model. Jak dotychczas, w porównaniu z wieloma innymi krajami, system ten wykazał dość wysoką zdolność radzenia sobie z kryzysami, zarówno pod względem zdolności do przeciwstawienia się im, jak i mobilizacji środków przyjętych w celu ich rozwiązania i minimalizacji strat. Niemniej, sukces modelu w dalszej perspektywie będzie zależał przede wszystkim od jego zdolności do adaptacji do zmieniającego się dynamicznie środowiska oraz systemowej zdolności do samonaprawy.

Stosując metodę analizy historycznej za fundamentalne cechy modelu chińskiego należy uznać (por. Zhang 2016, s. 58-72): (1) model rozwoju kierowany przez państwo, (2) uznanie rozwoju za najwyższy priorytet, (3) stopniową i pragmatyczną reformę, (4) system własności

mieszanej, (5) orientację proeksportową, (6) innowacje, (7) niezależność i samostanowienie, (8) długoterminowe planowanie rozwoju.

Model rozwoju kierowany przez państwo

Reforma chińska od 1978 roku jest jednym z najbardziej interesujących doświadczeń transformacji społecznej i gospodarczej we współczesnej historii: industrializacja, urynkowanie, urbanizacja i globalizacja zachodzące jednocześnie w następstwie wprowadzanych reform. Od połowy XX wieku chińska gospodarka oparła się na modelu, w którym większość sektorów jest urynkowanych i coraz bardziej zintegrowanych z gospodarką światową, jednak strategiczne branże pozostają własnością państwową i nic nie wskazuje by w najbliższym czasie miało się to zmienić (Naughton, Tsaieds 2015). W tym sensie model chiński broni gospodarki państwowej i jej interesów, jako zaawansowanego narzędzia zarządzania gospodarczego (Kelly 2013, s. 141-165).

Modernizacja Chin jest więc prowadzona przez silne i sprzyjające rozwojowi państwo, zdolne do kształtowania konsensusu wewnętrznego i zapewniające ogólną stabilność polityczną i makroekonomiczną, dzięki której można przeprowadzić szeroko zakrojone reformy. Kładąc nacisk na wzrost gospodarczy, jako nadrzędny cel i stabilność polityczną jako warunek modernizacji, chińscy przywódcy mają możliwość wdrażania i realizacji planowania strategicznego. Przynajmniej do pewnego stopnia wyjaśnia to także, jak doszło do szybkiego wzrostu gospodarczego, przy niezachwianej władzy partii komunistycznej.

Rozwój jako najwyższy priorytet

W globalnym kontekście trwanie reżimu w Chinach, do pewnego stopnia, jest nadzwyczajne – od połowy lat 70. fala demokratyzacji ogarnęła świat, upadła duża liczba reżimów autorytarnych. Pod koniec lat 80. i 90. XX wieku upadł obóz socjalistyczny w Europie Środkowo-Wschodniej.

Zgodnie z deklaracjami Deng Xiaopinga, priorytetem Chin ma być rozwój gospodarczy (发展才是硬道理 – *fa zhan cai shi ying dao li*). Chińska gospodarka utrzymuje stały wzrost, a reżim jako całość cieszy się relatywnie wysokim poziomem społecznej akceptacji. Co więcej, po globalnym kryzysie finansowym w 2008 roku model chiński nabiera nawet pewnego znaczenia normatywnego i politycznego, jako przeciwwaga do konsensusu waszyngtońskiego i zachodniego modelu modernizacji. Nie objawiają się, wbrew teoriom niektórych badaczy, sprzeczności w prowadzeniu głębszych reform rynkowych, przy jednoczesnym ograniczaniu indywidualnej wolności politycznej (Rudd 2015).

Stopniowa i pragmatyczna reforma

Reformy w Chinach charakteryzują się stopniowymi i fragmentarycznie wprowadzanymi zmianami. W porównaniu z ZSRR czy krajami Europy Środkowej chińskie reformy były przeprowadzane ostrożniej i wolniej. Przez ostatnie trzy dekady Komunistyczna Partia Chin (KPCh) dokonywała „stopniowych zmian”, odchodząc od ortodoksyjnej ideologii marksistowskiej do modelu mieszanego. Z tego powodu chińska filozofia reform jest często ilustrowana maksymą o „przekraczaniu rzeki odczuwając kamienie”. Charakterystyczne jest, że Chiny mają nie tyle specyficzną i szczegółową „mapę drogową” reform, co raczej „kompas”, wskazujący ogólny kierunek zmian i pożądaných skutków. Modernizacja nie jest więc „napędzana” żadnymi doktrynami, lecz pragmatyzmem, wyraźnie wyrażonym przez słynne chińskie powiedzenie, że „nie ważne czy kot jest biały czy czarny, o ile jest w stanie złapać myszy”. Przyjmując pragmatyczne i eksperymentalne podejście, reformy są fragmentaryczne i stopniowe, wdrażane w wybranych sektorach i regionach.

System własności mieszanej

Przed reformą i otwarciem, Chiny formalnie były „klasyczną” gospodarką planową, kopiującą rozwiązania radzieckie. Jednak rzeczywisty obraz był znacznie bardziej skomplikowany. Istniało wiele różnych form własności – własność państwowa, komunalna, prowincjonalna, zbiorowa, a nawet – w szczególności na obszarach wiejskich – prywatna działalność gospodarza, głównie w formie uprawy posiadanych gruntów na użytek rodzinny (自留地 – *ziliudi*).

Po reformie i otwarciu, Chiny opracowały i wprowadziły nowy system własności. We wczesnym studium rozwoju gospodarki rynkowej, własność państwa była dominująca, podczas gdy inne formy własności miały charakter pomocniczy, działając jako uzupełnienie. Obecnie, oprócz własności państwowej, system ten obejmuje również m.in. własność prywatną, wspólne przedsięwzięcia gospodarcze (*joint venture*) i przedsiębiorstwa zagraniczne.

Orientacja eksportowa

Od rozpoczęcia reform i otwarcia chiński model pod wieloma względami przypominał wcześniejszy model japoński i późniejszy model azjatyckich „tygrysów”, szczególnie w odniesieniu do orientacji eksportowej. W efekcie, w ciągu ostatnich trzydziestu lat ukonstytuował się model, w którym Chiny produkowały, a Zachód konsumował.

Problematyczne jest jak długo taki system może się utrzymać. W dłuższej perspektywie wydaje się oczywiste, że dalszy rozwój Chin musi w większym stopniu opierać się na popycie

wewnętrzny. W przypadku dużej gospodarki, takiej jak Chiny, popyt krajowy jest bez wątpienia równie ważny, jeśli nie ważniejszy niż rynki zagraniczne.

Innowacje

Ważną cechą chińskiego modelu rozwoju są wysoce innowacyjne rozwiązania, dzięki którym ostateczne korzyści mogą przewyższyć straty i problemy wynikające z wprowadzania reform.

Obecna chińska polityka innowacyjna opiera się na opublikowanym i przyjętym przez Radę Państwa w 2006 roku *Narodowym Planie Rozwoju Nauki i Techniki w Okresie Średnim i Długim 2006-2020* (ang. *Medium- and Longterm National Plan for Science and Technology Development 2006-2020*). Za najważniejsze cele uznaje się sukcesywne zwiększanie wydatków na badania i rozwój w relacji do PKB, wzmocnienie krajowych postaw i zdolności innowacyjnych oraz skupienie się na przedsiębiorstwach i korporacjach krajowych, które mają tworzyć innowacje, a nie wyłącznie implementować zagraniczne rozwiązania (The State Council 2006). Przyjęcie i wdrożenie planu ma na celu rozwój technologii związanych z ochroną środowiska, energetyką i zasobami wodnymi, dalszy rozwój technologii informacyjnych (IT) i biotechnologii oraz rozwój technologii kosmicznych i oceanicznych.

Do roku 2020 rząd chiński zobowiązał się do zwiększania finansowania sektora badań i rozwoju do poziomu 2,5% PKB, co oznacza czterokrotny wzrost w stosunku do 2000 roku, który uznano za bazowy. Biorąc pod uwagę wysoki średnioroczny wzrost PKB w Chinach, zwiększenie wydatków na badania i rozwój oznacza ogromny wzrost w wartościach bezwzględnych oraz prawdopodobne zajęcie czołowego miejsca w tego typu wydatkach na świecie.

W porównaniu z Chinami, system zachodni, zwłaszcza system anglo-amerykański, stoi przed poważnymi wyzwaniami związanymi z koordynacją i promowaniem innowacji w gospodarce. Zaletą chińskiego systemu instytucjonalnego jest więc wysoki, możliwy do osiągnięcia poziom koordynacji w ramach całego kraju.

Niezależność i samostanowienie

Niezależność i samostanowienie to jedna z ważnych cech modelu Chin, a jego źródła można się doszukiwać w tradycyjnej chińskiej niechęci wobec obcych. Od 1949 roku Mao Zedong dążył do uzyskania pełnej niepodległości i całkowitej suwerenności mając w pamięci czasy upokorzenia Chin jako europejskiej półkolonii. Z drugiej strony ma to związek z tradycyjną chińską wizją świata, w której Chiny są centrum cywilizacji i kultury i jako takie są niezależne

od jakiegokolwiek innego podmiotu. Zgodnie z tą wizją Państwo Środka to *tianxia* (天下), czyli *wszystko to, co znajduje się pod niebem* tj. cały świat.

W tym aspekcie łatwo jest znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego model chiński jest tak atrakcyjny dla innych krajów rozwijających się, dla których kwestie gospodarcze są równie ważne, co niezależność i suwerenność kraju.

Długoterminowe planowanie rozwoju

Chiński rząd centralny dokonuje strategicznego planowania rozwoju co pięć lat w ramach opracowywanych planów centralnych. W 1953 roku Chiny oficjalnie wprowadziły system planowania gospodarczego, opracowanego pod kierunkiem Związku Radzieckiego, dotyczącego przemysłu ciężkiego i rolnego. XIII plan pięcioletni (2016-2020) podkreśla znaczenie i odpowiedzialność urzędników i służby cywilnej, a jego ostateczna ocena ma się dokonać nie tylko na podstawie wskaźników gospodarczych, ale także na podstawie postępów w zakresie rozwoju społecznego, edukacji, ochrony środowiska i tworzenia miejsc pracy (People's Republic of China 2016). Ta ogólna i systematyczna polityka działania na rzecz celów długoterminowych jest wzmocniona planami dotyczącymi konkretnych obszarów, takich jak nowe technologie, podział dochodów, ograniczenie ubóstwa, itp.

Wady i ograniczenia modelu chińskiego

Mimo swoich osiągnięć, chiński model rozwoju ma również istotne wady i ograniczenia, które wpływają na jego efektywność i atrakcyjność. Po pierwsze, część badaczy stoi na stanowisku, że faktycznym, nadrzędnym celem modelu chińskiego jest nie tyle rozwój Chin w długim okresie, co legitymizacja i wsparcie obecnego systemu rządów. Wciąż pojawiają się opinie, że sukces Chin wynika przede wszystkim z ogromnej, taniej podaży siły roboczej i atrakcyjnego rynku wewnętrznego, a nie z siły samej gospodarki chińskiej. Rozległy rynek wewnętrzny daje Chinom swobodę w negocjowaniu z potencjalnymi inwestorami, w tym w kwestiach transferu technologii. Kraje słabsze pod względem gospodarczym, politycznym czy demograficznym nie mają tej opcji, dlatego wiele z nich poprzestaje na zachętach podatkowych (Economist 2001, s. 12-15).

Według E. Steinfeilda dualistyczny pogląd na istnienie zasadniczo odmiennego konsensusu pekińskiego i konsensusu waszyngtońskiego, które można uznać za swoiste „emanacje” modelu zachodniego i chińskiego, jest błędny, gdyż w ciągu ostatnich 30 lat zarówno reżim polityczny, jak i system gospodarczy Chin zmieniają się w kierunku zachodnim. Różnica w porównaniu z innymi krajami rozwijającymi polega na tym, że Chiny w dużej

mierze bazują na przyciąganiu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, importowaniu zagranicznych technologii i nacisku na eksport (Steinfeild 2010). Ponadto państwo chińskie przyjęło większość podstawowych zasad konsensusu waszyngtońskiego, a zwłaszcza jego nacisk na rolę rynku, przedsiębiorczości, globalizacji i handlu międzynarodowego. Odrzuciło za to (lub zmodyfikowało) te aspekty, które znacznie zmniejszyłyby rolę państwa.

Od czasu opracowania pierwszego planu pięcioletniego strategia rozwoju Chin była głównie niezrównoważona. W celu szybkiego uprzemysłowienia kraju, rząd transferował zasoby z rolnictwa do przemysłu, co spowodowało ogromne nierówności między obszarami miejskimi i wiejskimi. Jest prawdopodobne, że w długim okresie duże i rosące nierówności przełożą się na problemy społeczne i zagrożą dalszemu wzrostowi Chin. Dowody na to, że Chiny dążą do zrównoważonego i sprawiedliwego rozwoju, są bardzo ograniczone. Problematyczny jest również poziom interwencji i zakres planowania dokonywany przez rząd centralny w Pekinie. Co ważne, Chińczycy nie są liderami innowacyjności, a większość technologii została opracowana w innych krajach – w przeważającej części chińskie przedsiębiorstwa wytwarzają produkty i świadczą usługi zaprojektowane lub wynalezione poza Chinami, a chińska polityka gospodarcza jest bardziej naśladowcza niż innowacyjna. Warto zauważyć, że chińska strategia rozwoju gospodarczego nie jest wyjątkowa, gdyż wykazuje znaczne podobieństwa ze strategiami rozwojowymi stosowanymi przez rządy Japonii, Tajwanu czy Korei Południowej po II Wojnie Światowej, kiedy liberalna polityka gospodarcza i autorytaryzm polityczny zbiegły się z możliwościami eksportu, prowadząc do rozwoju i szybkiej modernizacji. Model chiński nie jest więc „rdzennie” chińskim wynalazkiem, a czerpie z doświadczeń azjatyckich państw rozwojowych (*developmental states*), a także doświadczeń amerykańskich czy europejskich. Z tej perspektywy model chiński jest wariantem modelu wschodnioazjatyckiego (Peerenboom 2008, s. 26-82).

Chiński wzrost gospodarczy, choć niezaprzeczalnie imponujący, jest związany z uciskiem politycznym i zanieczyszczeniem środowiska. Problemy związane z nierównomiernym rozwojem poszczególnych prowincji, wycisku w chińskich fabrykach, łamaniem praw człowieka, ogromnych nierównościach między miastem a wsią, korupcją są znane i mogą zagrozić wzrostowi w kolejnych latach (New York Times 2007). Wzrost gospodarczy Chin, podobnie jak innych gospodarek, może zatrzymać się, zmniejszyć się lub całkowicie załamać. Wszystkie te czynniki rzutują na atrakcyjność modelu chińskiego jako

ewentualnej alternatywy wobec innych modeli rozwoju dla krajów rozwijających się. Wydaje się, że ewentualne zalety „chińskiej drogi” bilansują się z jego niewątpliwymi wadami.

Możliwości aplikacyjne modelu chińskiego w innych krajach rozwijających się

Z punktu widzenia państw rozwijających się znaczenie modelu chińskiego polega na alternatywie. Powojenne modele rozwoju można ogólnie podzielić na dwie kategorie: sowiecką i zachodnią. Wraz z upadkiem Związku Radzieckiego i modelu radzieckiego pozostał tylko model zachodni, który w wielu przypadkach nie spełnił pokładanych w nim nadziei. W tym sensie dyskusja na temat możliwości aplikacyjnych chińskiego modelu rozwoju jest zasadna i znacząca.

Chiński model rozwoju nabiera atrakcyjności z kilku powodów. Po pierwsze, Chinom udało się stworzyć najszybciej rozwijającą się gospodarkę świata pod rządami jednej partii. Model chiński jest zatem przedstawiany jako szybka ścieżka wzrostu gospodarczego bez widocznych zaburzeń społecznych i politycznych, które często są „produktem ubocznym” demokratyzacji. Dzisiejsze Chiny pokazują, że reżim niedemokratyczny może tłumić zorganizowaną opozycję i nie musi potwierdzać swojej legitymacji by zachować władzę. Biorąc pod uwagę wiele problemów, przed którymi stoją kraje rozwijające się, Chiny wydają się oferować nowy model walki z ubóstwem i zapewnienia dobrych rządów, odmienny od dotychczasowo promowanych rozwiązań.

Drugim zjawiskiem jest zmniejszająca się atrakcyjność zachodniego modelu modernizacji wskutek niepowodzeń gospodarczych, politycznych i społecznych w USA w ostatnim dziesięcioleciu. Pod względem gospodarczym Stany Zjednoczone są teraz głęboko zadłużone wobec Chin, a sama ich wypłacalność jest kwestionowana. Krach finansowy, który miał miejsce na całym świecie w latach 2008-2009 w dużej mierze wywołał poważne pytania dotyczące niektórych aspektów neoklasycznego podejścia do rozwoju i potwierdził niektóre aspekty modelu chińskiego. Pod względem politycznym i dyplomatycznym model amerykański traktuje słabiej rozwinięte kraje niezachodnie jako społeczeństwa, w których, bez względu na lokalne uwarunkowania, instytucje zachodnie mogłyby automatycznie się zakorzenić. W rzeczywistości oznacza to liberalizację przed budową odpowiednich instytucji, prywatyzację przed wprowadzeniem ram regulacyjnych, demokratyzację przed ustanowieniem demokratycznej kultury politycznej i rządów prawa. Rezultat często był zniechęcający, a nawet druzgocący i można zaryzykować tezę, że obecny

kryzys demokracji na świecie jest po części „pokłosiem” dotychczasowej polityki państw zachodnich, w tym przede wszystkim USA.

Trzeci powód to „wolna od wartości” chińska dyplomacja wobec wielu krajów rozwijających się. W przeciwieństwie do zachodniej dyplomacji, która ustanawia wysokie standardy i warunki współpracy i pomocy, takie jak rządy prawa, demokracja, poszanowanie praw człowieka, chińska dyplomacja kieruje się głównie interesami gospodarczymi i strategicznymi. W rezultacie Chiny rozwinęły przyjazne stosunki z wieloma krajami rozwijającymi się bez żadnych warunków wstępnych. Biorąc pod uwagę rosnący status Chin, przywódcy polityczni w tych krajach mogą z łatwością wykorzystać Pekin jako zabezpieczenie przed potęgą amerykańską. Chiny wzmocniły swą atrakcyjność dzięki pomocy gospodarczej i dostępowi do rosnącego rynku wewnętrznego, a pomoc i współpraca rozwojowa stała się jednym z głównych kierunków chińskiej polityki zagranicznej i handlowej (por. Nowak 2015, s. 201-208). Wpływa to w sposób „naturalny” na atrakcyjność samego modelu chińskiego.

Kluczowe jest jednak, czy faktycznie model chiński może być stosowany w innych krajach, a jeśli tak, to czy może przynieść analogiczne skutki, jak w Chinach.

Po pierwsze, należy mieć na uwadze, że wzrost gospodarczy Chin w ciągu ostatnich trzydziestu lat wynikał głównie z systemowych reform gospodarczych i wprowadzanych innowacji do gospodarki. Jest problematyczne na ile inne kraje, również autorytarne, są w stanie opracowywać i wdrażać długoletnie, wyrafinowane i nierzadko zaawansowane plany i strategie rozwojowe. Kluczowe, oprócz woli politycznej, jest również źródło finansowania i dostępność zasobów dla modernizacji gospodarki. Niewiele jest krajów, które jak Chiny mają tak rozległy, tani i atrakcyjny rynek oraz dostęp do wielu, często kluczowych, zasobów naturalnych, co oznacza dostęp do relatywnie dużych zasobów finansowych, które można przeznaczyć na dalszą modernizację. Istotną zaletą, której nie mają inne kraje, jest rozległe terytorium. Chiny to demograficznie i geograficznie ogromny kraj. Państwo z ogromną populacją zapewnia również wysoką konsumpcję wewnętrzną i sprawia, że inwestycje są wysoko opłacalne. Ogromna populacja zapewnia również wystarczającą ilość taniej siły roboczej i może obniżyć koszty, a z drugiej strony zapewnia także większą liczbę wysoko wykwalifikowanej kadry, co pozwala nadrabiać zapóźnienia techniczne i przewyciężyć trudności rozwojowe.

Po drugie, model Chin jest w pewnym stopniu naturalnie ograniczony, ponieważ opiera się na unikalnych warunkach i doświadczeniach chińskich: spuściznie długiej, starożytnej i wyrafinowanej cywilizacji czy długim eksperymentem z socjalizmem, gdy miała miejsce

gwałtowna industrializacja, reforma rolna, eliminacja analfabetyzmu. Znaczenia ma również największa na świecie populacja oraz godna uwagi tradycja konfucjańska.

Po trzecie, silne państwo jest jednym z czynników, którego brakuje większości krajom rozwijającym się. Stabilna i przewidywalna, choć autorytarna, partia rządząca z pewnym autorytetem jest niezbędna do mobilizacji zasobów i planowania długoterminowego rozwoju. Kraje Azji Południowej, takie jak Indie, mogą mieć stabilne środowisko polityczne i społeczne, ale brakuje im skutecznych przywódców, którzy nakreśliliby strategię rozwoju i konsekwentnie je realizowali.

Podsumowując, wydaje się, że z doświadczeń chińskich przede wszystkim mogą skorzystać kraje kulturowo bliskie Chinom. Kluczowa jest nie tyle forma rządów, co zdolność do długofalowego planowania, skuteczność i efektywność – projektując strategię rozwoju należy brać pod uwagę doświadczenia innych krajów, ale również lokalne uwarunkowania, instytucje, historię i kulturę. Należy mieć na uwadze, że chiński model rozwojowy nie jest idealny i nie rozwiązuje wszystkich problemów, a niektóre wręcz może pogłębiać (nierówności, problemy rządów prawa i praw człowieka, ochrony środowiska, etc.).

Podsumowanie

Kraje rozwijające się coraz bardziej przyciąga doktryna kapitalizmu państwowego szeroko stosowana przez Chiny. Chiny pokazują, jak łączyć gospodarkę rynkową z polityką autokratyczną lub półautokratyczną przy jednoczesnym, przynajmniej deklaracyjnym, odrzuceniu zachodniego modelu gospodarczego. Zgodnie z tą doktryną rząd utrzymuje kontrolę nad częściowo zliberalizowaną gospodarką, a ludzie przyjmują specyficzny rodzaj umowy społecznej: autokratyczny reżim polityczny w zamian za względną stabilność i podnoszącą się jakość życia.

Pogląd, że model chiński przewyższa nie tylko współczesne alternatywy, ale nawet gospodarki, które zapoczątkowały globalną modernizację, należy traktować krytycznie ze względu na nieświadomość okoliczności historycznych, które kształtowały ówczesną rzeczywistość, a także problemy, które są generowane przez ten model, takie jak ogromne nierówności społeczne i przestrzenne, problemy ekologiczne, które zagrażają dalszemu rozwojowi, korupcja, niestabilność i napięcia społeczne, kwestie wolności słowa i praworządności. Sukces rozwojowy Chin został osiągnięty w ramach polityk mieszczących się w istniejących modelach rozwoju, z dużym naciskiem na urbanizację, produkcję dóbr

konsumpcyjnych, eksport, przyciąganie kapitału zagranicznego oraz odpowiednią alokację zasobów.

Ponadto, Chiny rozwinęły się, opierając się na unikalnych, lokalnych uwarunkowaniach. Konwencjonalne mechanizmy wzrostu, takie jak własność prywatna, zapewnienie praw własności, liberalizacja finansowa i reformy instytucji politycznych, nie są głównymi elementami chińskiej strategii. Społeczeństwo chińskie i jego system instytucjonalny to połączenie chińskiej tradycji i reżimu socjalistycznego. Prawdziwe są tezy o tym, że Chiny są raczej państwem-cywilizacją niż państwem narodowym w stylu zachodnim.

Niezależnie od tego, czy istnieje alternatywna ścieżka rozwoju dla krajów rozwijających się, przypadek Chin stanowi wyzwanie dla tradycyjnego zachodniego sposobu myślenia o wolności gospodarczej, politycznej i demokracji wyborczej. Model chiński, przynajmniej na obecnym etapie rozwoju, nie może stanowić realnej alternatywy dla większości krajów rozwijających się. Kraj musi znaleźć własny zestaw praktyk i narzędzi, które będą adekwatne i optymalne w lokalnym kontekście i sytuacji.

Bibliografia

How countries go high-tech (2001), *Economist*, 361 (Special Section), dostępny na: <https://www.economist.com/special-report/2001/11/10/how-countries-go-high-tech> (data dostępu: 20.12.2020).

Kelly D. (2013), Approaching Chinese freedom: A study in absolute and relative values, *Journal of Current Chinese Affairs*, 42 (2), 141-165.

Naughton B., Tsai K.S. (2015), *State capitalism, institutional adaptation, and the Chinese miracle*, The Johns Hopkins University, Baltimore.

Nowak W. (2015), China's Development Aid Strategies, *Chinese Business Review*, 14 (4), 201-209.

Peerenboom R. (2008), *China Modernizes: Threat to the West or Model for the Rest?* Oxford University Press, New York.

People's Republic of China (2016), *13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016–2020)*, dostępny na: https://en.ndrc.gov.cn/newsrelease_8232/201612/P020191101481868235378.pdf (data dostępu: 20.03.2020).

Rudd K. (2015), *How to Break the "Mutually Assured Misperception" Between the U.S. and China*, chinausfocus.com, dostępny na: <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/how-to-break-the-mutually-assured-misperception-between-the-u-s-and-china/#sthash.XO7ffOws.dpuf> (data dostępu: 20.03.2020).

Steinfeild E. (2010), *Playing Our Game: Why China's Rise Doesn't Threaten the West*, Oxford University Press, Oxford.

The China puzzle, *New York Times*, nytimes.com, <https://www.nytimes.com/2007/06/22/opinion/22fri3.html> (data dostępu: 23 marca 2020 r.).

The State Council of the People's Republic of China (2016), *Medium- and Longterm National Plan for Science and Technology Development 2006-2020*, dostępny na: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/China_2006.pdf (data dostępu: 20.03.2020).

Zhang T. (2016), Would China provide a new model for developing world? *Cambridge Journal of China Studies*, 11 (3), 58-72.

Zhang W. (2011), *The China wave: Rise of a civilizational state*, World Century Publishing Corporation, Hackensack.